

ELVAN ÇELEBİ ZAVİYESİ'NİN VAKIFLARI(*)

Adnan GÜRBÜZ

Türkler'e Anadolu'nun kapılarını kesin olarak açan hâdise 1071 yılındaki Malazgirt zaferi olmuştur. Gerek Malazgirt zaferinden sonra, gerekse Moğol istilâsının hemen öncesindeki büyük çaptaki Türkmen göçleri, Anadolu coğrafyasında siyâsî, dinî, içtimâî ve kültürel önemli değişimlere yol açmıştır. Anadolu'nun Türkleştirilme ve İslamlaştırılma gayelerinin başlıca nirengi noktalarından olan Amasya-Çorum bölgesine iskân edilen Türkmenlerin, Selçuklu idaresiyle olan anlaşmazlıkları çatışmalara sebep olmuş, bu ise içtimâî yapı üzerinde belirleyici bir rol oynamıştır. Bölgenin Türklerin eline geçmesinden, Anadolu Selçuklu devletinin yıkılışına kadar geçen süreçte, izleri daha sonra kurulacak olan Osmanlılar ve hatta günümüze değin sürecek olan en önemli hâdise, Anadolu Türk tarihinin en büyük ayaklanmalarından biri olan 1240 yılındaki "Babai Ayaklanması"dır. Görünürde, Selçuklu'nun resmî ideolojisi olan Sünniliğe karşı "Heterodox" bir hareket olmakla birlikte, arkasında iktisadî-içtimai sebepler de vardır. Şehirlerde yerleşerek iktisadî gücü elinde tutan, Anadolu'daki hayatı bu yolla denetim altına alan Selçuklular'a karşı, Türkmen kitlelerinin iktisadî-siyasî bakımdan geri bulunmaları hareketin gerçek sebeplerindendir. Ayaklanmanın lideri olan Baba İlyas ve destekçileri, Türkmen kitlelerinin bir takım dinî inançlarını istismar ederek ayaklanmayı, dinî bir mahiyete büründürmüşlerdir.¹

XIII-XIV. yüzyıllar boyunca içtimâî-kültürel hayatı derinden sarsmış ve günümüze kadar uzanan derin izler bırakmış bu hareketin lideri Baba İlyas Horasanî'nin soyundan gelen Elvan Çelebi, bu şeyh ailesine mensuptur.² Bugün Çorum'un Mecitözü İlçesi'nde halen kendi adını taşıyan köyde, Elvan Çelebi'nin bir zaviyesi bulunmaktadır.

Elvan Çelebi'nin kimliği, şahsiyeti ve yaşadığı dönem; Zaviyesi'nin ne zaman kurulduğu, görüldüğü dinî, içtimâî ve iktisadi fonksiyon ve tarihte-

* Bu yazı, 26-27 Temmuz 1991 tarihleri arasında Çorum'da düzenlenen "Türk Kültür Tarihi İçerisinde Çorum" Sempozyumu'nda sunulan tebliğin genişletilmiş şeklidir.

1. Anadolu'ya vukubulan heterodox derviş göçleri, Babai ayaklanmasının sebepleri ve ayaklanmanın tarihi seyri, Babai hareketinin fikri alanda devamı ve konu hakkında yapılmış araştırmalar ile ilgili geniş bibliyografya için bkz. A.Y. Ocak, **Babailer İsyanı (XIII. Yüzyılda Anadolu'da Baba Resûl (Babailer) İsyanı ve Anadolu'nun İslamlaşması Tarihindeki Yeri**, İstanbul 1980; Ayrıca, Babai hareketini meydana getiren zümrelerin inanç sistemi, sistemin unsurları ve unsurların menşeleri konusunda bkz. A.Y. Ocak, **Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri**, İstanbul 1983.

2. "...Elvan Çelebi, Babai ayaklanmasının baş liderlerinden Baba İlyas Horasanî'nin dîp torunudur. Babası, XVI.yüzyıl Türk tasavvuf edebiyatının ünlü simalarından Aşık Paşa ünvânıyla tanınan Aşık Ali Paşa (öl.1333)'dir. Onun da babası, Babai ayaklanmasından epey bir müddet sonra, Karamanoğulları Beyliği'nin kurulmasına adı karışan Muhlis Paşa veya öteki ünvânıyla Baba Muhlis'tir." Bkz. A. Y. Ocak, "XIII ve XIV.Yüzyıllar Anadolu Türk Tarihi Bakımından Önemli Bir Kaynak: Menâkıbu'l-Kudsiya Fi Menâsibi'l-Unsiya", **İ.Ü.E.F.Tarih Dergisi**, 32 (1979), s. 91; Ocak, aynı makalede Elvan Çelebi'nin eseri Menâkıbu'l-Kudsiye'deki bilgilere dayanarak bir şeceresini hazırlamıştır. (s.92); Bundan önce, Neşet Köseoğlu, Hüseyin Hüsameddin'in Amasya Tarihinde verdiği bilgilere istinaden Elvan Çelebi'nin şeceresini çıkarmıştır. Bkz. Neşet Köseoğlu, "Elvan Çelebi III", **Çorumlu**, 48 (1944), s. 1439. Ocak'ın hazırladığı şecerede, Elvan Çelebi'den ileri gidilmemekte, Köseoğlu'nda ise, oğlu olarak Abdurrahman Çelebi görülmektedir. Biz Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulduğumuz ve geç döneme ait olduğunu tahmin ettiğimiz bir kayıta (**Maliyeden Müdevver Nu: 6223, Muhasebe-i İcmâl-i Evkâf der Livâ-i Amasya**, s.14.) Elvan Çelebi evladı Hamdullah Çelebi, vakıf sahibi olarak görülmektedir. Tapu-Tahrir defterlerindeki kayıtlarda da Hamdullah Çelebi vakfından bahsediliyordu. Ancak doğrudan Elvan Çelebi ile olan yakınlığına değinen kayda rastlayamadık. Hamdullah Çelebi'nin Elvan Çelebi evladı olarak ortaya çıkmasından sonra, Hamdullah Çelebi'nin oğlu Fazlullah Çelebi, onun oğlunun Nurullah Çelebi ve onun da oğlunun Ahmed Çelebi olduğu görülmektedir (Tapu

ki gelişimi ile ilgili hususlar üzerinde kayda değer araştırmalar yapılmıştır.³ Biz bu hususlarda kısaca bilgi verdikten sonra, Zaviye'nin daha çok XVI. yüzyıldaki durumunu ve vakıflarını konu edineceğiz.

Elvan Çelebi'nin doğum yeri ve tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, Kırşehir'de doğduğu tahmin edilebiliyor. Selman ve Can adlarında iki kardeşi daha olduğu belirtiliyor. Sonradan, kendisine temlik edilen Çorum ile Amasya arasındaki mevkiye gelerek yerleştiği ve zaviyesini burada kurduğu anlaşılmaktadır.⁴

Elvan Çelebi, sülalesinin diğer fertleri gibi yaşadığı devirde meşhur olan bir sufidir, şeyhtir. Babası ve dedesi gibi Baba İlyas'ın tarikatından (Vefâiyye) olduğu tahmin ediliyor.⁵

Elvan Çelebi'nin 1360'lı yıllarda öldüğü, **Menâkıbu'l-Kudsiyye**'nin bitiş tarihinden çıkarılabiliyor. Zaviyesi'nin yanındaki türbesine gömülmüştür.⁶

Elvan Çelebi'nin zaviyesi bugün Çorum'un Mecitözü ilçesinde Elvan Çelebi köyündedir. Sema-ı Eyice, zaviyenin kurulduğu yerin ilk çağa ait ve adının "*Eukhaita*" olan eski bir yerleşme alanı olduğu ve bu adın biraz bozulmuş haliyle "*Avkat*"da yaşamaya devam ettiğini, Elvan Çelebi köyünün kuzey tarafındaki dağın adının Avkat dağı olduğunu ve bir köyün bu adla anıldığını söylüyor. Bugünkü Elvan Çelebi köyünün eski Eukhaita'nın tam üzerine olmasa bile çok yakınında kurulduğunu, zaviyenin mimari işçiliğinde Antik ve Bizans devrine ait taş ve kitabelerin kullanıldığını belirtiyor.⁷

Amasya Tarihi yazarı Hüseyin Hüsameddin'in Mecitözü kazasına bağlı nahiyeleri sayarken, Elvan Çelebi'yi nahiye olarak zikretmesi ve merkezinin Elvan Çelebi köyü olduğunu belirtmesi dikkat çekicidir. Elvan Çelebi'nin ikametinden önce burasının "*Tanunözü*" diye meşhur bir kaza olduğunu, "*Zünnûnabâd*" nahiyesinin de bu kaza dahilinde bulunduğunu, Tanunözü'nün kaza merkezinin "*Tanun*" köyü olduğunu ifade ile bu kazaya, 727/ 1327 tarihine kadar "*Tanuk*" kazası, merkezine de "*Tanuk*" kasabası denildiğini, daha sonra galat olarak "*Tanun*" adını aldığını belirtir. Aşık Paşaoğlu Elvan Çelebi'nin babasının Kırşehir'de vefatı üzerine buraya yerleştiği, Tanunözü'ne 753/1352 yılında ufak bir cami, önüne kendine mahsus bir türbe, batı tarafına büyük bir zaviye, imarethane ve bir hamam yaptırdığı, bundan sonra da kasabanın Elvan Çelebi kasabası namıyla anılmaya başlandığı belirtilir.⁸ N.Köseoğlu, Amasya Tarihi yazarını verdiği bu bilgiler sebebiyle eleştirir. "...*Elvan Çelebi ile bu Danın(Tanun)'ı aynı köy zannetmiş ve buna istinad ederek Elvan Çelebi'nin Danın'da eserler yaptırdığını yazmıştır Yekdiğerine üç saat mesafede bulunan bu iki köyü görmediğinden bu hataya düşmüştür.*"⁹

S. Eyice, XVI. yüzyıl seyyahlarının zaviye hakkında verdiği bilgilerden de istifade ederek, Elvan Çelebi zaviyesinin Avkat(Eukhaita) köyü yakınındaki "*Theodoros*" manastırı ve ziyaretgâhı üzerinde kurulduğunu ve buranın Elvan Çelebi köyü haline geldiğini, zaviyenin mimarî bakımından Anadolu'daki mevcutları serisinin güzel, değerli ve dikkat çekici bir örneği ve sanat eseri olduğunu belirtir.¹⁰

Elvan Çelebi Zaviyesi'nin Vakıfları:

Elvan Çelebi Zaviyesi'nin vakfiyesinin aslı bugün elimizde olmamakla beraber, 855/1451 tarihli bir sûreti, Arapça metin halinde yayınlanmıştır.¹¹ Ancak, vakfiyeden sadece zaviyeye tahsis

Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi, **Tapu Defteri** (=TD), Nu:38, s. 41b:Karye-i Güğersülek tâbi-i Çorumlu Malikânenin iki sehmi mülk-i Fazlullah Çelebi bin Hamdullah Çelebi haliya nisf yed-i Ahmed Çelebi bin Nurullah bin Fazlullah Çelebi... TD.Nu:26, s.133b: Karye-i Kürekavağı tâbi-i Geldiklân malikâne vakf-ı ebna-i Hamdullah Çelebi, divani mezkûr Elvan Çelebi Zaviyesi'ne tasarruf olunur haliya der dest Ahmed Çelebi bin Nurullah Çelebi ebna-i Hamdullah).

3. Bu araştırmalar için bkz. S.Eyice, "Çorum'un Mecitözü'nde Aşıkpaşa oğlu Elvan Çelebi Zaviyesi", **Türkiyat Mecmuası**, XV(1969), s.211-246; A.Y. Ocak, **a.g.m.**, s. 89-102; Elvan Çelebi, **Menâkıbu'l-Kudsiyye fi Menâsibi'l-Ünsiyye**, Haz. İ.E.Erünsal- A.Y. Ocak, İstanbul 1984, s.XIX-LXIII. Daha fazla bibliyografya için aynı esere bakılabilir.
4. S. Eyice, **a.g.m.**, s. 222.
5. Elvan Çelebi, **Menâkıbu'l-Kudsiyye**, s. inceleme kısmı, XXII.
6. A. Y. Ocak, **a.g.m.**, s.95.
7. S. Eyice, **a.g.m.**, s. 229-230.
8. Hüseyin Hüsameddin, **Amasya Tarihi**, I, İstanbul 1327, s. 394-395.
9. N. Köseoğlu, "Köy Adlarına Göre Bir Araştırma", **Çorumlu**, 13 (1939), s. 400.
10. S. Eyice, **a.g.m.**, s. 234-239.
11. Bkz. E.E. (Eşref Ertekin), "Elvan Çelebi Vakfiyesidir", **Çorumlu**, 39 (1942), Vesikalar No: 244, s. 352-355. Vakfiyeyi istinsah eden, "Vakfiyenin baş tarafı çok eskimiş ve yırtılmış olduğundan kadı tasdikî yazısı gaib olup yalnız bir sîlik mühür kalmış ise de okunmuyor... Bu vakfiyenin aslı Çorum'da Emrahmet Mahallesinde Damat oğullarından Bay Şükrü ve Rifat yedlerindedir. Baş tarafı gibi ahirinden şahitler olduğu mahalden de noksandır, aynen istinsah edilmiştir." şeklinde not koymuştur (s. 352, 354.). Vakfiye içerisinde vakfedilen köy ve mezarlar ile buraların sınırlarının açıklama notlarının sonunda "E. E." rumuzu görülmektedir; S. Eyice, C.H. Tanımın **Tarihte Kırşehir-Gölşehir**, (İstanbul 1948, s. 28-29, not. 1) adlı eserinde, Elvan Çelebi'nin H.855/1451 tarihli vakfınamesinin bir kopyasını, Çorum Kütüphanesi memuru Eşref Ertekin eliyle temin ettiğini bildirdiğini söylüyor. Aynı hususta 1968 yılında Çorum İl Kütüphanesi Müdürlüğü'ne mektup yazarak vakfiye konusunda yardımlarını rica ettiğini, cevabî yazıda, vakfiyenin bulunamadığını bildirdiklerini belirtiyor. Bkz. **a.g.m.**, s. 225-226, dipnot. 41. S. Eyice'nin, **Çorumlu** Vesikalar kısmında yayınlanan vakfiye suretini görüp görmediğini makalesinde öğrenemiyoruz; H. Hüsameddin, Elvan Çelebi'nin hayatını idare edecek vakıfların tanziminde Köse Pey-

edilen vakıf arazinin tesbiti mümkün olmakta, Elvan Çelebi'nin kimliği ve zaviyenin tarihçesini ortaya çıkaracak bir bilgi elde edilememektedir. Vakfiye, klasik dua bölümüyle başlayıp, Elvan Çelebi ve babası Aşık Paşa'dan bahseden (*Şeyhü'l-kâmil kutbü'l-evliyâ ve'l-ârifin ve fahrü'l-etkiyâ ve's-salikin melikü'l-meşâyihü'l-muhakkikîn ve'd-dîn Elvan Çelebi ibn-i Aşık Paşa*) kısmından sonra, Elvan Çelebi'nin mülkü olup tasarrufu altında bulunan ve tamamını vakfettiği şeyleri saymaktadır. Bunlar:

1- Çağana köyünün tamamı. Sınırları:Doğusunda Evhâd,Güneyinde Horku, Batısında Almi-zeviran köyleri ve Kuzeyinde Çal dağı.

2- Kürdler köyü. Sınırları: Doğusunda Zün-nün, Batısında Tercümanviranı, Güneyinde Hâbil Hacı, Kuzeyinde Saraycık köyleri.

3- Kürücek köyünün tamamı. Sınırları: Doğusunda Viran, Batısında Bekiş, Güneyinde Zün-nün, Kuzeyinde Elvan Çelebi köyleri.

4-Hacılar Zemini(Arzı)'nin tamamı. Sınırları: Doğusunda Ulupınar, Batısında Viranpınarı, Güneyinde Karadeğin, Kuzeyinde Sağmakca köyleri.

5-Viranpınarı mevrâsının tamamı. Sınırları: Doğusunda Çoni mevrâsı, Batısında Çemento köyü, Güneyinde Tekur yoluna bitişik, Kuzeyinde Güzlük vadisi.

6-Kortani mevrâsının tamamı. Alanviran köyüne bağlı olup dört tarafı meşhurdur.

7-Çolı mevrâsının tamamı. Sınırları: Doğusunda Çaltepe, Batısında Viranpınarı, Güneyinde Elvan Çelebi, Kuzeyinde Ulupınar.

8-Kürekavağı köyünün tamamı. Sınırları: Doğusunda Bekiş, Batısında Kula Hacı, Güneyinde Kürücek, Kuzeyinde Çemento köyleri.

9-Kula Hacı köyünün tamamı. Sınırları: Doğusunda Kürekavağı, Batısında Turgudlu, Güneyinde Kürücek, Kuzeyinde Uluköy. Adı geçen köyler Çorumlu âmalinden Keştim Divânı'na bağlıdır.

10-Çalica köyünün tamamı. Sınırları: Doğusunda Sorku, Batısında Tercümankişlası, Güneyinde Çobandivânı, Kuzeyinde Güğersülek köyleri.

11-Güğersülek köyünün tamamı. Sınırları: Doğusunda Kürücek, Batısında Yoğunpelid, Güneyinde Çalica, Kuzeyinde Kula Hacı köyleri. Adı geçen yerler Keştim Divânı'na bağlıdır.

12-Karaağaç köyünün tamamı. Sınırları: Doğusunda Hacılar arzı, Batısında Ebrim köyü, Güneyinde Karadeğin, kuzeyinde Bekveh-i Sıklık. Adı geçen köyler Keştim Divânı'na bağlıdır.

13-Su değirmeni

şeklinde kaydedilmişlerdir. Bu vakfedilenler, zaviyenin maslahına sarfedilecekler ve tasarruf hakkı Elvan Çelebi'nin evladının evladına sürüp gidecektir. Bundan, Elvan Çelebi vakfının "Evladlık Va-

kıf" statüsüne hâiz olduğu anlaşılmaktadır. Bilindiği üzere, evladlık vakıf statüsüne sahip olan vakıflarda, vakfedilen arazinin gelirinin bir miktarı zaviye veya başka bir tesise ayrıldıktan sonra, kalan miktar zaviyeyi idare eden şeyhin aileleri arasında pay edilmekte idi. Zaviye şeyhi öldükten sonra, genellikle tasarruf hakkı ailesine intikal ettiğinden, ailenin en yaşlısı ve en ehliyetlisi olan evlad, şeyhlik makamına geçerek vakfın idaresini ele almakta ve vakfın gelirini aile fertleri arasında paylaştırmakta idi. Bu durum soydan soya devam edip gittiğinden, bu tür vakıflara Evladlık Vakıf adı verilmekte idi.¹² Tekrar vakfiyeye dönecek olursak, Elvan Çelebi'nin soyu münkariz olduğunda yani, tükenmiş ise, tasarruf edilen gelir fakara müslümanlara sarf edilecektir. Vakfiye, vakfın şer'i ve yürürlükte olan usule göre tesbiti, satılmak, kiralanmak vs. gibi mahiyet değişikliğine ruhsat vermeyen yapısı ve klasik beddua bölümüyle birlikte tarihleme ile son bulmaktadır. Bu vakfiyenin yazılışı ve şahitlik işi 855 senesinin Zilkâde evâhîrinde vuku bulmuştur. Şahidler kısmının baş tarafından bir hayli eksik olduğu anlaşılmaktadır.

Elvan Çelebi vakfiyesinin yanında araştırmamızın ana kaynağını Tapu-Tahrir Defterleri teşkil etmektedir. Vakfiyede isimleri belirtilmiş olan köy ve mezre'aların aynı şekilde XVI. yüzyılda düzenlenmiş olan tahrir defterlerinde de zikr edilmeleri onların itimada değer olduklarını ortaya koyduğu gibi, Anadolu Selçukluları ve Beğlikler döneminde yapılmış olan vakıfların Osmanlı döneminde de yaşadığının, ayakta olduğunun delili sayılır.

Elvan Çelebi Zaviyesi vakfına Çorum Tapu-Tahrir Defteri'nde rastlanılmadığını S. Eyice, C. H. Tarım'a dayanarak belirtmektedir.¹³ Biz, üzerinde çalıştığımız Rum Eyaleti Vakıf Defteri'nde Amasya Sancağı vakıflarının bulunduğu kısımda ve Amasya Tapu-Tahrir Defteri'nde rastladık.¹⁴ Za-

gamber diye meşhur olmuş, Sultan Eratna Bey'in Veziri Alaeddin Ali Şah-ı Rumi'nin yardımcı olduğunu belirtiyor, bkz. **Amasya Tarihi**, I, s. 395.

12. Bu konuda bkz. Ö. L. Barkan, "Şer'i Miras Hukuku ve Evladlık Vakıflar", **Hukuk Fakültesi Mecmuası**, VI/1 (1940), s. 156-181.

13. "Başvekalet Arşivi'nde Tapu Defterleri arasında eski 944, yeni 444 sayılı bir Çorum Livası ve kurası defteri var ise de burada Elvan Çelebi ile ilgili bir şey bulunamamaktadır." Bkz. S. Eyice, **a.g.m.**, s.225, 41 nolu dipnot.

14. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi (=KK), 583 Numarada kayıtlı 984/1576 tarihli **Defter-i Evkaf-ı Rum** adlı defterde, Sivas başta olmak üzere Tokat, Amasya, Çorum vs. Rum Eyaleti'ni teşkil eden sancak ve kazaların Dânişmendîler'den itibaren olan vakıfları kaydedilmiştir. Biz, bu kayıtlardan hareketle (s.82b, 84a, 84b, 85a, 101a, 101b.) aynı arşivde bulunan 984/1576 tarihli, 26 numarada kayıtlı **Amasya** (s.115a, 118a, 129a-b, 131b, 132a, 133a-b, 138b, 139a.) ve 38 numaralı **Çorum** (s. 32b, 41b, 47a, 50b.) **Tahrir Defterleri**'ni inceleyerek Elvan Çelebi Zaviyesi Vakıf Kayıtlarını ve vakıflara gelir getiren vakıf köyler ve gelir miktarlarının tesbitini yaptık. Ayrıca, Başbakanlık

viyenin bulunduğu Elvan Çelebi köyü takip edebildiğimiz tahrir defterlerinin hiçbirisinde Çorum'a bağlı olarak görülmemiştir. İdari taksimatta Amasya'ya bağlı ve bugünkü Doğanstepe (Zara=Geldiklan) ve Gediksaray (Varay) da dahil olmak üzere Mecitözü'nün kuzey ve doğu taraflarını içine alacak büyüklükte bir nahiye olan Geldiklan (Geldikla-nâbâd)'in sınırları içerisinde yer almıştır. Çorum Tahrir Defterleri'nde kayıtlarına rastlanılmayışının sebebi bu olsa gerektir.

Elvan Çelebi vakfiyesinde zaviyeye vakıf olarak tahsis edilen köy ve mezre'alar aşağı yukarı aynı statüyü haiz olarak Amasya'nın tahririni ihtiva eden tapu defterlerinde de zikredilmektedir. Yalnız bu durum vakfedilen köyler arasında Çorum'a dahil olanlarında değişiklik göstermekte, bir başka vakfa tahsisi şeklinde de görülebilmektedir.¹⁵ Vakfiyede "tamamı" şeklinde yazılan köy ve mezre'alar, tahrir defterlerinde, malikane hisselerinin tamamı, yarısı, dörtte biri, sekizde biri veya iki başdan tasarruf edildiğine yani, toprağın tasarruf şeklinde "Malikane-Divani" sisteminin tatbik

bağ, bahçe, bostan ve kovan öşrü ile değirmenden alınan verginin beşde, yedide, onda biri olarak kabul edilmisti. Ancak, Amasya ve yöresindeki tatbikatında bire bir oranı uygulanmaktadır. "Divani" adı altında doğrudan devlete yani, orada devleti temsil eden sipahi veya âmile ait olan vergi ise toprağı işleyen ahalinin verneğe mecbur olduğu diğer bütün hak ve vergiler yani, yukarıda sayılanların dışında çift, bennâk, caba, gerdek, tapu, ağnam vergileri gibi şer'i ve örfi bütün vergileri kapsıyordu. İki başdan tasarrufda ise, hem divani ve hem de malikane gelirleri vakfa tahsis ediliyordu.¹⁶

Elvan Çelebi Zaviyesi vakıflarını teşkil eden yerlerin tasarrufunda uygulanan malikane-divani sisteminde, bazan malikane hissesi divani hisse ile beraber yani, iki başdan tasarruf olunmaktadır. Çoğu kez, malikane hisse tek başına veya yarısı, dörtte bir, sekizde bir hisse şeklinde gerçekleşiyordu. Aşağıda bu husus, Vakfiye, 1520 tarihli Tapu Defteri, 1576 tarihli Evkaf Defteri, yine 1576 tarihli Amasya ve Çorum Tahrir Defterleri'nden çıkarılan bilgilerle ortaya konulmuştur.

Köy-Mezre'a	Vakfiye 1451	1520'deki Malikane h.	D.E.R./1576 Malikane h.	Amasya/1576 Malikane h.	Çorum/1576 Malikane h.
Çağana (K)	1	iki başdan	iki başdan	iki başdan	
Kürdler (K)	1	1	1	1	
Kürücek (K)	1	1/2	1/2	1/2	
Saraycık(K)	(-)	1	1	1	
Hacılar (Z-M)	1	iki başdan	iki başdan		iki başdan
Viranpınarı (M)	1	*	*		
Kortani (M)	1	*	*		*
Çolı (M)	1	*	*		*
Kürekavağı (K)	1	iki başdan	iki başdan	iki başdan	
Kulahacı (K)	1	*	*		*
Çalica (K)	1	1/8	1/8		1/8
Güfersülek (K)	1	1/4	1/4		1/4
Karaağaç (K)	1	*	*		*
Bekış (K)	(-)	iki başdan	iki başdan	iki başdan	
Köycügez (K)	(-)	1	1	1	
Altıviran (K)	(-)	iki başdan	iki başdan	iki başdan	
Elvan Çelebi (K)	(-)	iki başdan	iki başdan	iki başdan	

(K) Köy; (M) Mezre'a; (Z-M) Zemin tahrir defterlerinde Mezre'a; (-) Vakfiyede olmayan; * Vakfiyede olduğu halde tahrir defterlerinde Elvan Çelebi Zaviyesi'ne gelir tahsis edilmeyip, başka bir vakfa ait olarak görünen köy veya mezre'ayı gösterir rumuzlardır. 1520 BA.TD. 387; D.E.R./1576 KK.TD. 583 Evkaf Defteri; Amasya/1576 KK. TD. 26; Çorum/1576 KK. TD.38.

edildiği görülmektedir. Bilindiği gibi, toprağın tasarruf şeklinde malikane-divani sisteminin uygulandığı yerlerdeki arazinin mülkiyeti, aslında vakıf veya mülk sahibine ait olmakla birlikte, vakıf veya mülk sahipleri toprağı işleyen ahaliden sadece toprak kirası istemek şeklinde tecelli ediyordu. Bu açıdan toprağın sadece kuru bir mülkiyetine sahip olan vakıf veya mülk sahipleri, toprak kirası olarak "Malikane hissesi" tabir edilen bir kira almaktaydılar. Bu kira genellikle mahsulün yani, hububat,

Osmanlı Arşivi (=BA.) 387 numarada bulunan ve Karaman-Rum Eyaletleri'nin 926/1520 tarihli tahririnin neticelerini ihtiva eden **Mubasebe İcmal Defteri**'nde bu husustaki kayıtları da çıkardık. (s.359, 360, 388, 389).

15. Bkz. Ekler bölümündeki Tapu-Tahrir kayıtları.

16. Malikane-Divani sistemi hakkında bkz. Ö.L. Barkan, "Türk-İslam Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu'nda Aldığı Şekiller: I, Malikane-Divani Sistemi", **Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası**, II (1939), s. 119-184; M. Genç, "Osmanlı Maliyesinde Malikane Sistemi", **Türkiye İktisat Tarihi Semi-**

Malikane hissesinin tamamı Elvan Çelebi vakfına ait olan yerler 1/2, dörtte birine ait olan yerler 1/4 ve sekizde birine ait olan yerler 1/8; hem malikane hem de divani hisselerin vakfedildiği yerlerde ise iki başdan şeklinde ifadelerin kullanıldığı tablodan, vakfiyede olmayan bazı vakıf köylerin tahrir defterlerinde vakf kaydedildikleri ortaya çıkıyor. Vakfiyenin tanzimi sırasında vakfedilen yerlerin fazla olmadığı, fakat zamanla bazı ilaveler yapıldığı şeklindeki izah tarzı geçerli olabilir. Zaviyenin vakıflarını teşkil eden köy ve mezre'lerden başka, tapu defterlerinde bir çiftlik yerin,¹⁷ bir bağın ve bir değirmenin de Elvan Çelebi Zaviyesi vakfına ait olduğu görülmektedir.¹⁸

Tabloda yer alan köy ve mezre'aların büyük bir kısmının malikane hissesinin tamamı Elvan Çelebi vakfına ait olmakla beraber, bir kısım yerlerin malikane hissesinin yarısının, dörtte ve sekizde birinin vakıf tasarrufunda bulunduğu görülmektedir. Bu durumda olan yerlerin malikane hisseleri, mescid, mülk ve evladlık vakıf olarak başkaları tarafından ortaklaşa tasarruf edilmektedir. Bu tür tasarruf bölünmeleri, vakfedilen köy ve mezre'aların Çorum Tahrir Defterleri'nde bulduklarımızda karşımıza çıkmaktadır.

Elvan Çelebi vakfiyesinde rakamlara dayalı bir gelir şekli kaydedilmemiş, adı geçen köy ve mezre'anın "tamamı" şeklinde ifadelendirilmiştir. 1520 yılı tahririne göre köy ve mezre'lerden vakfa itibarı bir tahminle 44.336 akça; 1576 yılında ise, yine itibarı bir tahminle 59.689 akça gelir sağlandığı görülmektedir.¹⁹ Geç döneme ait olduğunu tahmin ettiğimiz Muhasebe İcmal Vakıf Defteri'nde Elvan Çelebi vakfındaki iki hizmetlinin yılda 2520 akça aldıkları kaydedilmiştir.²⁰

EKLER

BA.TD. 387, KK. TD. 26 ve KK. TD. 38'DEN SEÇMELER:

Karye-i Çağana (tabi-i Geldiklân) temem malikane Vakf-ı Zaviye-i Elvan Çelebi ve temam divanî tabi-i m. Nefer:49 Hane:36 Mücerred:13 Hasıl-ı divanî: 4012 Hasıl-ı Malikane: 3620 (TD. 387, s.359)

Karye-i Çağana tabi-i Geldiklân temam malikane Vakf-ı Zaviye-i Elvan Çelebi ve temam divanî tabi-i bi vakf-ı mezkûr.

Nefer:124 Çift: 2 Nim:14 Caba:27 Mücerred:81 Hasıl me'a niyabet (ve divanî) : 7337 (TD. 26, s.131b.)

Karye-i Bekiş (tabi-i Geldiklân) temam malikane Vakf-ı Zaviye-i Elvan Çelebi ve temam divanî tabi-i vakf-ı m.

Nefer:10 Hane:8 Mücerred:2 Hasıl:1588 Hasıl-ı Malikane:1160 (TD. 387, s. 359)

Karye-i Bekiş tabi-i Geldiklânabâd malikane-i temam Vakf-ı Zaviye-i Elvan Çelebi ve temam divanî vakf-ı mezbûr.

Nefer:27 Çift:1 Nim:3 Caba:11 Mücerred:12 Hasıl me'a niyabet (ve divanî): 2500 (TD.26, s. 118a)

Karye-i Elvan Çelebi (tabi-i Geldiklân) malikane-i temam Vakf-ı Zaviye-i m. (Elvan Çelebi) ve temam divanî tabi-i vakf-ı mezkûr.

Nefer:111 Hane:71 Mücerred:40 Hasıl: 11696 Hasıl-ı Malikane:8415 (TD. 387, s. 359)

Karye-i Elvan Çelebi tabi-i Geldiklânabâd malikane-i temam Vakf-ı Zaviye-i Elvan Çelebi ve temam divanî tabi-i vakf-ı mezkûr.

Nefer: 207 Çift: 8 Nim: 27 Bennâk: 1 Caba: 73 Mücerred: 100 Çiftlik-i Zaviye: 7 Çift

Taallukât-ı evlad-ı Aşık Paşa Nefer: 10

Müzevvec: 8 Mücerred: 2

Bağ-ı Zaviye der Şehr-i Osmancık.

Asiyab: 1 Hasıl: 14340 (TD.26, s.132a)

Karye-i Altıviran tabi-i Geldiklân temam malikane Vakf-ı Zaviye-i Elvan Çelebi temam divanî tabi-i vakf-ı mezbûr..

Nefer:25 Hane:18 Mücerred:7 Hasıl:2414 Hasıl-ı malikane:1400 (TD. 387, s. 359)

neri, *Metinler/Tartışmalar*, Ankara 1975, s. 231-292; A. Suceska, "Malikane: Osmanlı İmparatorluğu'nda Mirî Toprakların Yaşam Boyu Tasarruf Hakkı", *Çev. M. Özyüksel, İktisat Fakültesi Mecmuası*, 41/1-4 (1984), s. 261-283.

17. Osmanlı vakfiyelerinde çiftlik terimi çoğu kez belli bir toprak bölümü dışında, orada bulunan binalar, hayvanlar, tohumluk tahıl, çift aletleri ve hatta bir takım köle ve cariyelelerine alan ziraî bir bütünü ifade etmektedir. Bkz. B. Yediyıldız, "Vakıf", *İslam Ansiklopedisi*, XII/2, s. 157.

18. Bkz. Ekler bölümü; Vakfiye ve tapu defterlerinde geçen köy ve mezre'lerden Çağana, Elmapınar adı ile; Kürücek, Bekişler ve Elvan Çelebi, bugün aynı adla Çorum İli Mecitözü İlçesi'ne bağlıdır. Güğersülek, Kutluca adı ile; Çalica ve Karaağaç köyleri de aynı isimler altında Çorum Merkez İlçe'ye bağlı görünmektedir. Kürtler, Çayırözü adı ile; Seraycık ise aynı adla Amasya İli Merzifon İlçesi Tünnük Bucığı'na; Köyceğiz de aynı adla Amasya Zira (Geldiklân) Bucığına bağlıdır. Kürekavağı, Kula Hacı ve Altıviran köyleri ile Viranpınar ve Hacılar mezre'alarına köylerimizle ilgili eserlerde rastlanılmamıştır. Bkz. *Köy Envanter Etüdleri'ne Göre Amasya, Çorum*, Ankara 1962-1964, s.132-138, 135-157; *Köylerimiz 1981*, Ankara 1982; *Yer Adları Cevdeleri (İndeks)*, Ankara 1946.

19. Akça, Osmanlı Devleti'nde kullanılan bir para birimi idi. 1470 yılına kadar her türlü ödemede kullanılan akça, 1152 gram ağırlığında gümüşden kesilen bir sikke idi. 1565 yıllarında 100 dirhemlik gümüşden 450 akça kesiliyor ve ağırlığı 0681 gram gümüşe tekabül ediyordu. Bkz. H. Sahillioğlu, "Osmanlı Para Tarihinde Dünya Para ve Maden Hareketinin Yeri (1300-1750)", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Özel Sayı (1978), s. 3-38, Tablo: 8. Karş. Ö. Ergenç, "XVI. Yüzyılın Sonlarında Osmanlı Parası Üzerinde Yapılan İşlemlere İlişkin Bazı Düşünceler", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Özel Sayı (1979), s.86.

20. BA. Maliyeden *Müdevver* Nu: 6223, s. 14; Ayrıca, XVI-XVIII. Yüzyıl Anadolu'sunda bazı zaviyelerin yıllık gelir gider miktarlarının bir karşılaştırması için bkz. S.Faroqi, "XVI-XVIII. Yüzyıllarda Orta Anadolu'da Şeyh Aileleri", *Türkiye İktisat Tarihi Semineri Metinler/Tartışmalar*, Ankara 1975, s.197-227.

Karye-i Altıviran tabi-i Geldiklân malikane-i tem-
mam Vakf-ı Zaviye-i Elvan Çelebi temam divani
vakf-ı mezkûr.

Nefer:64 Nim:7 Caba:31 Mücerred:26
Mezre'a-i Koz baki malikane mülk-i evlad-ı Ham-
dullah Çelebi temam divani tabi-i karye-i mezkûre.
Hasıl ma'el-rüsûm:500.
Hasıl:4000. (TD. 26, s. 133a)

Karye-i Kula Hacı tabi-i Çorumlu temam malika-
ne Vakf-ı evlad-ı Arif Çelebi ve Melek Hatun diva-
ni timar.

Nefer:8 Hane:6 Mücerred:2 Hasıl:2300 Hasıl-ı
Malikane:1280 (TD. 387, s. 388)

Karye-i Kula Hacı tabi-i Çorumlu temam malikane
Vakf-ı evlad-ı Arif Çelebi ve Melek Hatun divani
timar.

Nefer:11 Nim:4 Caba:2 Mücerred:5
Hasıl-ı divani:3000 (TD. 38, s. 32b.)

Karye-i Karaağaç tabi-i Çorumlu malikane
mülk-i Sinan Beğ divani timar.

Nefer:42 Nim:7 Caba:20 Mücerred:15
Hasıl-ı divani:5500 Niyabet:470 (TD. 38, s. 47a)

Mezre'a-i Viranpınarı tabi-i m. (Gügersülek)
Hasıl:100 (TD. 38, s. 41b)

Mezre'a-i Hacılar tabi-i Sağmakca nam karyenin
reayasından ziraat iderler ve divani me'a nısf mali-
kane Vakf-ı Zaviye-i Elvan Çelebi ve nısf-ı aher
malikane mülk-i evlad-ı Elvan Çelebi.

Hasıl:100 (TD. 38, s. 41b)